

Fodor János

Empirikus mintavétel

a két világháború közötti időszak

kolozsvári zsidó közösség mindennapjaiból

(Gidó Attila: *Két évtized. A kolozsvári zsidóság a két világháború között.*
Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2016.)

A könyv a két világháború közötti kolozsvári zsidó közösség feltárására vállalkozik az 1918-as impériumváltástól kezdve az 1940-es második bécsi döntés, valamint a későbbi holokauszt eseményeivel bezárólag. Nem szenvedéstörténeti perspektíva, épp ellenkezőleg: a két világháború közötti kolozsvári társadalom szövetének egyik élő, virulens és meghatározó közösségének integrációtörténetét mutatja be. E huszonkét év vizsgálata nélkül – vallja a szerző – nem érthető meg az 1930-as évek antiszemitizmusa, az 1940–44 közötti diszkriminatív vádak, de a holokauszt utáni kiábrándulás sem a magyarságból. Ebben az időszakban zajlott a kolozsvári zsidóság számára (de a tágabb földrajzi értelemben vett erdélyi zsidóság részére is) a nemzeti alapú intézményszervezés, valamint a kettős kisebbségi létel való szembenézés. Ugyanakkor kellett szembenéznie a közösségnek a romániai antiszemitizmus fizikailag is agresszív formáival, valamint az erdélyi magyar jobboldali radikalizmus diskurzív kirekesztésével. A munka párhuzamba állítható Kovács Éva összefoglaló munkájával, amely a kassai zsidóság történetét mutatja be a két világháború között.¹ Ugyanez a munka tekinthető referenciának is a jelen kötet számára, mivel a szerző a kassai példához hasonló indikátorok elemzésével vázolta fel a kolozsvári zsidó közösség autoidentifikációs átalakulását.

A kötet a szerző 2011-ben megvédett doktori dolgozatának átdolgozott és újabb eredményekkel bővített kiadása. Struktúráját, felépítését illetően többnyire a doktori dolgozat, valamint a román kiadás² mintáját követi. A munkának nincs hagyományos értelemben vett bevezetője, a konkrét téma feldolgozását a szakirodalmi áttekintés, valamint az azt követő kutatástörténeti rész előzi meg. Ez utóbbi kettő tekinthető a könyv bevezetőjének, ahol a szerző a témához szánt reflexiói mellett helyet kaptak a köszönetnyilvánítások is. A többéves kutató-

munka korábbi „mellékterméke” a Gidó Attila korábban szerkesztett dokumentumkiadása az erdélyi zsidóságról.³ Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a szerző jelen kötetének munkálatait nagyban hátráltatta, hogy a holokauszt alatt megsemmisült vagy elveszett a kolozsvári zsidó közösséget érintő iratanyagok jelentős része. Emiatt a szerzőnek különösen nehéz munkával kellett rekonstruálnia a különböző hivatalos szervek, gazdasági és kulturális intézmények irattermeléséből, valamint a jobbára fennmaradt sajtóanyag összességéből keletkezett forráshiányt. A kolozsvári zsidóság története egy klasszikus (közép-kelet-európaihoz hasonló) fejlődéstörténeti modellben írható le az ennek megfelelő integrációs fázisokkal. Gidó Attila kötetében azonban nem egy lineáris eseménytörténet tárul az olvasó elé, hanem a két világháború közötti időszak lényegesebb mozzanatainak történeti-szociológiai elemzése olvasható. Túllépve a klasszikus politikatörténeti vizsgálatok modelljén, nem a nagypolitikai törésvonalak jelentik egyes fejezetek, alfejezetek metszéspontjait, hanem azok a gazdasági, demográfiai és szociokulturális folyamatok, melyek által leginkább jellemezhető egy közösségtörténet. A korszakhatárokat így nem a fejezetek jelölik, amelyeket a romániai keretben a kormányváltások vagy hasonló események befolyásolnak. Hanem olyan fejezetekben kapunk kisebb mélyfúrásokat, mint a demográfia és településszerkezet, a foglalkozásszerkezet és gazdasági potenciál, a kolozsvári zsidó közösséget érintő jogkorlátozás és kirekesztés, a közösség belső szerveződése, oktatásügy, identitáspolitikai opciók, valamint zárásként a kolozsvári zsidóság 1940 utáni történetének összefoglalója.

A kolozsvári zsidó lakosság számarányát tekintve a két világháború közötti időszakban Nagyvárad után a legnépesebbnek számított a tágabb földrajzi értelemben vett Erdély területén. A szerző alapos

demográfiai és népességszerkezeti vizsgálatokkal támasztotta alá a száraz szám adatokhoz társított magyarázatokat, ahol fény derül azon demográfiai mozgatórugókra, amelyek szintén vonatkoztathatók az összerdélyi zsidóságra: különböző népmozgalmi faktorok, vegyes házasságok és azok szerepe, valamint a kitérések, amelyek tulajdonképpen nem a vegyes házasságokkal hozhatóak összefüggésbe, hanem inkább a különböző krízishelyzetekre (pl. az érezhetően növekvő antiszemitizmus) vonatkoztatható válaszreakció. A számaránynak megfelelően alakultak ki azon kompaktabb településtömbök Kolozsvár külső (és egyre növekvő) belvárosa környékén, amelyek szétválaszthatatlan szövetként alkottak egységet a város településszerkezetében. A mellékelt térkép, valamint a Bodó Zalán tervezte könyvborítón is vizuális tájékoztató pontokat találhatunk azon városrészekről (mint a Széchenyi – ma Mihai Viteazul – tér és környéke a, Monostori út, vagy Malomárok és környéke stb.), melyek hagyományosan a zsidó közösség által sűrűn lakott területeknek számítottak. Ezzel összefüggésben pedig a gyorsan modernizálódó Kolozsvár ipari és gazdasági fejlődésében a zsidó népesség jelentős befolyással bírt. Az említett összefüggés gyakorlatilag annyira szorosnak mondható, hogy amikor egyes zsidó származású szereplőkről és a hozzájuk köthető vállalkozásokról olvasunk a kötetben, lényegében Kolozsvár gazdaságtörténetének elemzése tárul elénk, mivel a városi gazdaságban érdekelt zsidó személyek együttese nem viselkedett önálló etnikai/vallási csoportként. Ugyanakkor a gazdaság mellett nem elhanyagolandó a zsidóság szerepe a városi kultúraszervezésben és a szakmai-közéleti érdekérvényesítésben. Saját szerves közösségén belül meglévő vallási, ideológiai, vagy éppen identitásopciók közötti viták is külön hangot kapnak. A könyv vonatkozó fejezetében higgadt elemzés olvasható a romániai jogkorlátozások zsidókat érintő intézkedéseiről, valamint ezek megnyilvánulásairól a mindennapi kolozsvári életben. A többszöri tettelegességig is fajuló kirekesztésre és jogfosztásokra bátorító akciók elsősorban a kolozsvári egyetemi légkörben mutatkoztak meg. Kiemelendő, hogy az antiszemitizmust a kolozsvári zsidó közösség nem csupán a román, hanem a magyar szélsőséges megnyilvánulásokból is tapasztalta.

A kötet másik érdekessége, hogy nem egyes élet-történeteket emel ki, és ezáltal mutatja be a közösséget, hanem a jelenségek bemutatására teszi a hangsúlyt, így ismerhetjük meg, kik hatottak a két világháború közötti kolozsvári zsidó közösség egyes történéseire. Ugyanakkor pont emiatt tanácsos lett volna egy, akár mellékletben szerkesztett, személyi adattár, ahol a kolozsvári zsidó közösség

exponenseinek rövid életrajza fellelhető (pl. Mar-ton Ernő, Fischer József, Weiss Sándor, Glasner család, Carmilly Weinberger Moshe stb.). Ez jó-részt erősítené a kötet adattár jellegét, továbbá talán emberközelibbé teheti a témérdek empirikus adat között megbúvó individuumokat. Remélhető-leg egy második kiadás ezzel is kiegészül. A kötet-nek mindenképp sikerült válaszolnia a közösséget érintő alapkérdésekre: milyen demográfiai és fog-lalkozásszerkezeti változásokon mentek keresztül ezek a statisztikailag izraelitaként vagy zsidó nem-zetiségüként meghatározott „közösségek”, valamint milyen identitásopciók kínáltak a Magyaror-szágtól elszakadt zsidók számára, és hogyan intéz-ményesült a zsidó életvilág.

A kötet utolsó fejezete tartalmazza azt a rövid „kitekintést”, amely a vészidőszak és az azt követő időszakot foglalja össze. Ebben gyakorlatilag kide-rül, hogy milyen mértékű veszteség érte a közössé-get és ezáltal Kolozsvárt, melynek szerves része volt. A két világháború között gyarapodó, mintegy 16–17 ezer lélekszámot alkotó közösség mára (az utolsó népszámlálás szerint) mindössze 155 sze-mélyre zsugorodott (a hitközségnek megközelítőleg négyszáz tagja van). Ilyen szempontból a kötet na-gyon fontos láttelepe és nem sérelemkatalógusa egy letűnt korszaknak. Történelmi szakmunkáról van szó, így a célközönséget többnyire a szakmabeliek és a téma iránt érdeklődők teszik ki. Mivel a feje-zetek többnyire különálló résztanulmányokból áll-nak, néhol átvezetések nélkül, ezért folyamatos ol-vasásra nem ajánlott. A kötet szövegét, olykor te-mérdek empirikus adathalmazait a szövegközi képek teszik levegősebbé, könnyedebbé.

Remélhetőleg a közeljövőben hasonló szerkezetű közösségtörténetek jönnek létre a többi erdélyi te-lepülés esetében is, ezáltal egy átfogó erdélyi törté-net születhet a zsidó közösségek bemutatására, elemzésére. Mindenképp ajánlott a kötetben bemu-tatott szerkezetmintát követni, ugyanis ebben az esetben lehetne akár összehasonlításokat is végezni egyes közösségek bemutatásakor. A már megjelent román fordítás mellé érdemes lenne angolra is le-fordítani, így szervezesebben beépülhet a nemzetközi történetírásba.

JEGYZETEK

- 1 Kassai Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között* (1918–1938). Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lili-um Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely, 2004.
- 2 Gidó Attila: *Două decenii. Evreii din Cluj în perioada interbelică*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Ko-lozsvár, 2014.
- 3 Gidó Attila: *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetéptévi kísér-letek (1918-1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.